

УДК 94(437)"1492"Кабатник:94(620)"0640/1517"

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-hist-2026-1-18>**Ліхтей Ігор,**

кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри Античності, Середньовіччя
та історії України домодерної доби,
ДВНЗ "Ужгородський національний університет"
ihor.likhtei@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-5458-7252

ЄГИПЕТСЬКІ РЕМІНІСЦЕНЦІЇ ЧЕСЬКОГО МІСТЯНИНА МАРТИНА КАБАТНИКА (1492 р.)

У статті висвітлено передумови, перебіг і наслідки мандрівки чеського містянина Мартина Кабатника до Єгипту та на основі аналізу його дорожніх нотаток охарактеризовано життя населення столиці Султанату мамлюків – міста Каїра. Відзначається, що М. Кабатник перебував у Єгипті впродовж двадцяти днів весною 1492 р., а невдовзі після повернення на батьківщину надиктував місцевому писареві Адамові Бакаларжу все, що побачив там особисто або почув від місцевих жителів, а той після смерті мандрівника опублікував ці записи. В статті наголошується, що подорожні нотатки Мартина Кабатника охоплюють широкий спектр життя в мамлюцькому Султанаті, яке мандрівник висвітлює без упереджень і яке досить часто порівнює з реаліями в Чеському королівстві. Надзвичайно цінною є його характеристика звичаїв та побуту єгипетських арабів. Заслуговує на увагу також вивчення М. Кабатником питання співіснування релігійних громад, передусім християн та юдеїв (євреїв), в умовах панування ісламу. У дослідженні вперше в українській історіографії проаналізовано матеріал дорожніх нотаток Мартина Кабатника щодо його перебування в Каїрі. З опором на джерело простежено докладний опис тогочасного міста та життя його мешканців, зроблено огляд соціальної структури населення та організації політичного управління Єгипту, наголошено на визначних культурних надбаннях регіону за правління династії мамлюків. Деякі звичаї мусульманської спільноти викликали у Мартина Кабатника щирий подив або ж цілковите неприйняття. Серед іншого, він спостеріг, що мамлюки ставляться до євреїв більш прихильно, ніж до християн. У статті утверджується думка про те, що оприявнений нарис Мартина Кабатника, поза сумнівом, є цікавим та пізнавальним матеріалом для вивчення історії Султанату мамлюків кінця XV ст. та історії середньовічного Сходу загалом.

Ключові слова: араби, євреї, Каїр, мусульмани, середньовічний Схід, Султанат мамлюків, Чехія.

Мартин Кабатник народився, вірогідно, в 50-х роках XV ст. у Празі в родині містянина. В історіографії утвердилася думка про те, що він, очевидно, заробляв на прожиття пошиттям пальт, звідки й походить його прізвище (з чеськ. *kabát* – пальто). У 80-х роках XV ст. Мартин Кабатник покинув рідну Прагу й переселився до Літомишля, де приєднався до Общини чеських братів, яка виникла на межі 1457–1458 років. На перших порах її послідовники проповідували благочестиве та моральне життя у вірі, надії й любові, заохочуючи до читання та пізнання Біблії. Відповідно до євангельських ідеалів, вони засуджували насилля, а також вважали неприйнятним заняття торгівлею з метою наживи. Провівши 1467 р. процедуру обрання власних священників без урахування апостольського наступництва, брати стали незалежними від чеських католиків та гуситів і утвердилися як самостійна церква (Vukočipil L., 2000, s. 228–229).

Наприкінці XV ст. в Общині чеських братів виникли серйозні суперечки щодо справжньої природи їхньої церкви. Тому було вирішено організувати паломництво братів на Схід, аби з'ясувати, чи збереглися ще спільноти, які дотримуються постулатів первісної Святої Церкви. Для виконання цього завдання з Літомишля вирушила місія, до складу якої увійшли Лукаш

Празький, рицар Марек (Мареш) Коковець, Мартин Кабатник та Кашпар, який перебрався в Чехію з Бранденбурзького маркграфства. Значний внесок у фінансування місії зробив Богуш II Костка з Поступиць (1487–1505), який був володарем Літомишля і належав до Общини чеських братів. Він також випросив від чеського короля Владислава II Ягеллончика (1471–1509, у 1490–1516 роках обіймав також угорський престол) необхідні супровідні листи.

Разом брати дісталися до Константинополя, а там їхні шляхи розійшлися. Рицар Марек Коковець попрямував до Московії, брат Лукаш Празький – подався у грецькі землі, а Кашпар з Бранденбурзького маркграфства залишився в околицях Константинополя. Однак про їхні мандри не збереглося жодних відомостей. Натомість про подальшу подорож четвертого з них, Мартина Кабатника, яких вирушив до Єрусалима, а відтак з цікавості побував ще й у Єгипті, відомо добре, оскільки він був єдиним, хто залишив для нащадків письмові свідчення. Невдовзі після того, як у листопаді 1492 р. учасники місії повернулися до Літомишля, М. Кабатник надиктував свої спостереження тамтешньому нотареві Адамові Бакаларжу. Це, ймовірно, могло статися в період із 1492 по 1502 роки. А в лютому 1503 р. Мартин Кабатник помер. Чи залишив він по собі нащадків, – не відомо (Kunský J., 1961, s. 77–79; Lašek F., 1945, s. 34–36).

У 1539 р. Адам Бакаларж опублікував дорожні нотатки мандрівника під назвою «Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egypta Martina Kabátníka z Litomyšle a na té cestě sepsaný rozličných zemí, krajín, měst a zruosobuov jich i také obyčeujuov lidí...» (Подорож з Чехії до Єрусалима і Єгипту Мартина Кабатника з Літомишля та здійснений на цьому шляху опис різних країн, ландшафтів, міст та їхніх особливостей, а також звичаїв людей...). Дослідник Міхаель Боровичка вважає, що це перший чеський опис подорожі, який зберігся в оригіналі (Borovička M., 2010, s. 102).

Важкий шлях мандрівника, який не володів іноземними мовами, відтворено тут просто й доступно. У своїй розповіді Мартин Кабатник зосереджувався на тому, що сам побачив, почув і пережив. Таким чином, достовірність його свідчень впливала саме з компетентності автентичного спостерігача, який мав інформацію з перших уст (Řezníková L., 2024, s. 138). Як людина практична, М. Кабатник здебільшого звертав увагу на особливості життя й природи на Святій землі та в Єгипті, порівнюючи все з тогочасними реаліями його батьківщини. Цінним у дорожніх нотатках Мартина Кабатника є те, що він зосереджувався не лише на спостереженні за релігійними відносинами, а фіксував життя в чужих країнах у всій його повноті. Найбільшу увагу в нарисі Мартина Кабатника приділено опису столиці Султанату мамлюків – місту Каїра, яке він постійно називає Єгиптом («Ejiptem»).

Після першої публікації 1539 р. нарис Мартина Кабатника перевидавався ще кілька разів (у 1542, 1564, 1577, 1639, 1691 та 1708 роках), що свідчить про його популярність (Važant V., 2024, s. 344–345). Перше видання з фаховими коментарями було підготовлене істориком Юстином Вацлавом Прашеком та опубліковане Чеською академією у 1894 році під назвою «Подорож Мартина Кабатника з Чехії до Єрусалима та Каїра в 1491–1492 роках»¹. Відтоді короткі чи довші уривки з дорожніх заміток М. Кабатника було включено до кількох різних збірок чеської літератури та тематичних антологій. У цьому контексті заслуговує на увагу добірка праць чеських мандрівників XV – XVII ст., присвячених Єгипту, яку впорядкувала Луція Сторхова (Storchová L. (ed.), 2005).

У 2019 р. на основі нотаток Мартина Кабатника, які оформив та видав А. Бакаларж, дослідниця Милослава Вайдлова з Інституту чеської мови Академії наук Чеської Республіки разом зі співробітником Регіонального музею в Літомишлі Мартином Боштиком оприявнили їх оновлену версію. Понад половину цієї, ретельно підготовленої, книжки складають супровідні тексти М. Вайдлової та М. Боштика. Так, М. Боштик написав вступ, у якому висвітлив процес формування Общини чеських братів, передусім діяльність її громади в Літомишлі. Натомість

¹ Martina Kabátníka Cesta z Čech do Jerusalema a Kaira r. 1491 – 1492., 1894. Vyd. Prášek J. V. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. 39 s. (далі – Martina Kabátníka cesta...)

М. Вайдлова доповнила відредагований текст різними прочитаннями рукописної версії дорожнього нарису М. Кабатника та його другого видання 1542 року. В окремому розділі М. Вайдлова та М. Боштик розглядають обставини створення рукопису «Подорожі з Чехії до Єрусалима та Єгипту...», його зміст та ймовірного автора. Для кращої орієнтації читача в описаній мандрівці вміщено також карту, з допомогою якої відтворено маршрут подорожі Мартина Кабатника.

На думку М. Вайдлової та М. Боштика, не зовсім зрозумілою є мотивація створення дорожніх нотаток, адже, відповідно до повідомлення Адама Бакаларжа, який підготував передмову до видання 1539 р., мандрівник спочатку не мав наміру фіксувати в такий спосіб усе побачене й пережите. Той факт, що А. Бакаларж записував усе під диктовку Мартина Кабатника, зумовив припущення про його анальфабетизм. Воно спирається на твердження Адама Бакаларжа, який у згаданій передмові наголосив, що М. Кабатник не спромігся здобути шкільну освіту. Однак М. Вайдлова та М. Боштик намагаються спростувати цю тезу з огляду на те, що М. Кабатник був, очевидно, ремісником або торгівцем, а тому для своєї професії йому, ймовірно, потрібно було навчитися читати й писати хоча б на елементарному рівні. В якості ще одного аргументу на підсилення цієї гіпотези дослідники наводять факт, що Община чеських братів обрала саме його для цієї довгої, важкої та важливої місійної подорожі (Kabátník M., 2019; Vašíčková M., 2020).

В українській історіографії знаходимо лише невелике за обсягом гасло про Мартина Кабатника, опубліковане в біографічному довіднику «Чехи в Галичині» (Драбл А., 1998, с. 46).

Мета нашого дослідження – простежити подорож Мартина Кабатника з Єрусалима до Єгипту та висвітлити його перебування в Каїрі, який був головною метрополією Султанату мамлюків. У контексті окресленої мети ставимо собі за завдання проаналізувати ті сюжети з твору Мартина Кабатника, в яких охарактеризовано особливості управління Каїром, описано, як саме місто, його локації, так і спосіб життя, релігійну приналежність тамтешнього населення і види заняття різних соціальних верств.

Мартин Кабатник та його побратими вирушили в мандрівку з Літомишля 1 березня 1492 року. Подорож пролягала торговельними шляхами через Краків, Львів, Сучаву (нині – в Румунії) до Константинополя (Стамбула). На жаль, текст нотаток Мартина Кабатника не містить докладної інформації про перебування місіонерів у Львові та й загалом – про подорож землями Галичини. Але в джерелі зазначено, що Львів знаходиться *на руській землі (w zemi Rauske)*, хоча тоді місто перебувало в складі Польського королівства².

У Константинополі мандрівники розділилися, й Мартин Кабатник продовжив шлях до Єрусалима. Ще в Константинополі він зустрів єврея, який став йому за перекладача. Єврейський гід володів також руською мовою, тож Мартин Кабатник міг спілкуватися з ним принаймні чеською. Цей перекладач єврейського походження, імені якого М. Кабатник не називає, ймовірно, купець, супроводжував його аж до Єрусалима. Переправившись через Босфор до Малої Азії, Мартин Кабатник з попутником приєдналися до купецького каравану й помандрували через Бурсу, Анкару, Газіантеп, Алеппо, Хомс та дісталися до Дамаска. Пробувши там три тижні, вони вирушили до Єрусалима.

Перебування Мартина Кабатника у Святому місті було більше схожим на релігійне паломництво, про що свідчить і стисле узагальнення в дорожніх нотатках: *«Я був у Єрусалимі три тижні, оглядав усе, що міг знайти, пішов до босоногих людей (ідеться про ченців католицького жебракуючого Ордену францисканців – І.Л.) і пробув у них кілька днів, і розповів їм, як я прибув до них з далекої країни, з Чехії. Тоді вони поставилися до мене доброзичливо та проявили до мене любов, надаючи мені все, що я потребував»*³. Хоча Мартин Кабатник подорожував самотійно й походив, так би мовити, з «еретичної» країни, а також належав до занадто

² Martina Kabátníka cesta... S. 3.

³ Ibid.

нонконформістської релігійної спільноти, монахи-францисканці зустріли його привітно, як ревні християни.

Оглянувши Єрусалим та його околиці, М. Кабатник, очевидно, з цікавості вирішив продовжити свою подорож до Єгипту. Свого супутника-єврея він залишив у Єрусалимі, а сам приєднався до каравану купців, що прямував на південь. Його шлях пролягав через невелике, але багате місто Газу. Наприкінці XV ст. Газа перебувала під владою Єгипту, яким тоді правили мамлюки. Розташування міста на узбережжі Середземного моря сприяло інтенсивному розвитку сільського господарства, різноманітного ремісничого виробництва та жвавій торгівлі. Мандрівник називає Газу одним із важливих адміністративних центрів Мамлюцького султанату та описує її як невелике місто, що знаходиться на піщаній горі в оточенні садів. Тут росте багато плодоносних дерев, серед яких найбільше мигдалю. Воднораз у своїх дорожніх нотатках Мартин Кабатник нарікає, що хоча Газа наповнена найрізноманітнішим крамом, продуктами харчування та іншою провізією, коштує тут усе дуже дорого⁴.

Відтак М. Кабатник розмірковує над питанням організації влади у мамлюків. Він стверджує, що в їхній державі є п'ять володарів (у Галаті, Дамаску, Галилеї, Єрусалимі та Газі), які в разі смерті нинішнього султана могли б його замінити на троні. Серед них найбільш імовірним претендентом, на думку мандрівника, є саме правитель Гази. При цьому, в подорожніх нотатках імен султана та п'яти володарів не названо⁵.

Після того, як М. Кабатник покинув Газу, де пробув тиждень, він відвідав ще два невеликі містечка. Першим населеним пунктом у цій місцевості, на який звертає увагу, було приморське місто Ель-Ариш, один із важливих центрів синайських бедуїнів, нащадків арабських племен з Аравійського півострова. Мандрівник змальовує його як бідне поселення з поганою (теплою, солоною) водою та зазначає, що це регіон, де не йдуть дощі. Грунт у цій місцевості неродючий, тому тут мало хліба, й паломникам не вистачає їжі. Крім того, М. Кабатник нарікає, що йому не смакувало м'ясо птахів, яке доводилося смажити на вогні та їсти несолоним без хліба. Єдине, що літомишльському містянину сподобалося в цій місцевості, це пальми, які він докладно описує⁶ (Kropáčková A., 2015, s. 15).

Із Ель-Ариша караван продовжив рух у південно-західному напрямку, перетнув Суецький перешийок і прибув до крайнього міста перед Єгиптом⁷. Місто, яке Мартин Кабатник відвідав перед прибуттям до Єгипту, було, ймовірно, Ага, розташоване на східному краю дельти річки Ніл. Утім місцезнаходження тієї середньовічної агломерації неможливо локалізувати зі стовідсотковою впевненістю. Деякі джерела дають підстави припускати, що це могло бути місто Факус або регіон сучасних міст Ісмаїлія чи Заказік, побудованих на землях давніших поселень у зв'язку з будівництвом тут у другій половині XIX ст. каналу (Kropáčková A., 2015, s. 17–18).

Це місто було великим і, до того ж, неукріпленим. За розмірами сягало Праги. Основним заняттям містян було виготовлення та відбілювання полотна. Чеський паломник звертає увагу на значну кількість купецьких крамниць та ткацьких майстерень, у яких виготовляють тканину білого кольору, що називається «колч». Автор обурений тим, що в цьому місті живуть тільки язичники (араби-мусульмани – *І.Л.*) та немає жодного християнина. В іншому ж він був задоволений, особливо тим, що всі нарешті наїлися хліба. Тут Мартин Кабатник також уперше напився води з Нілу. Він описує її як солодку, смачну та вважає чи не найкращою водою, яку коли-небудь пив. Очевидно, це був крайній східний рукав Нілу в його дельті. Русло річки широке, а об'єм води, що протікала, значний. Чеський мандрівник до того ніколи в житті не бачив такої великої водної артерії⁸.

⁴ Martina Kabátніка cesta... S. 20.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid. S. 21.

⁷ Ibid.

⁸ Ibid. S. 21–22.

Подорож каравану зі східної частини дельти Нілу до Каїра тривала два дні. Араби називали це місто Місур, і коли М. Кабатник увійшов до нього, він не проходив через жодні ворота, жодну браму, що було звичним для європейських середньовічних міст. Ось як він про це каже: *«І ми увійшли до нього, ніби це було якесь інше село, бо воно не мало ні воріт, ні стіни навколо»*⁹. У той час жодному єврею чи християнину не дозволялося в'їжджати до Каїра верхи; кожен мав злізти з коня, осла чи верблюда і йти пішки до місця, де планував зупинитися, ведучи за собою своїх тварин. Це було встановлено султаном, і будь-якому християнину чи юдею, який порушував його, загрожував штраф, конфіскація тварини, на якій їхав, та побиття палицями. І саме це правило розлютило мандрівника, можливо, не так через дискримінацію, як через довгу та виснажливу мандрівку. Тому Мартин Кабатник дуже зрадів, коли прибув до місця, призначеного для проживання¹⁰.

Дводенна подорож з караваном і довгий марш спекотними вулицями Каїра – все це неабияк виснажило мандрівника. В нотатках читаємо: *«І я пішов до таверни пішки разом з іншими, ведучи поруч коня, на якому я їхав до міста, так мені здається, що це було приблизно за милю від місця, де ми злізли з коней, і аж до таверни. Я так втопився, ведучи коня, що розгнівався на імператора (султана – І. Л.), який завдавав таких клопотів подорожнім»*¹¹.

Чеський мандрівник був неабияк вражений розмірами Каїра й нарахував тут дванадцять основних вулиць. За свідченнями місцевих жителів, у яких зупинився М. Кабатник, на кожній вулиці було по дванадцять тисяч будинків. Мандрівник не хотів вірити в те, що місто таке велике, та вирішив спробувати перетнути його за один день. Коли йому вдруге не вдалося це зробити, то він найняв єврейського провідника, щоб той показав, звідки найкраще видно місто та його розташування. За словами М. Кабатника, гід розмовляв руською мовою і тому він зміг з ним спілкуватися¹².

В супроводі провідника Мартин Кабатник вирушив до цитаделі, яку хибно називає замком. Чеська дослідниця Е. Сторхова вважає, що йдеться про Каїрську цитадель, яку 1176 р. збудував на частині гірського хребта Моккатам (Муккатам) султан Салах ад Дін (Storchová L. (ed.), 2005, s. 243). Звідти відкривався найкращий вид на Каїр. У цитаделі знаходилася резиденція правителя, яку оточувало п'ять високих стін і в кожній з них було по одній брамі з багатьма охоронцями. Щоправда, М. Кабатник та його гід дійшли лише до третіх воріт. Автор дорожніх нотаток не наважився продовжувати шлях далі, позаяк боявся, що через незнання мови не зможе пояснити, задля чого сюди прийшов¹³. Піднявшись сходами до першої брами, М. Кабатник переконався, що Каїр дійсно є мегаполісом, бо навіть за погожої днини він не зміг досягнути оком його межі. Мандрівник описує Каїр як місто, що розташоване на піщаній рівнині без лісів і пагорбів¹⁴. На момент візиту Мартина Кабатника столиця Султанату мамлюків і справді була дуже великою та густонаселеною. Відповідно до твердження сходознавців, наприкінці XV ст. в Каїрі проживало близько 270 тисяч жителів (Garcin J.-C., 2008, p. 309).

Дивує те, що ніхто, навіть гід, не звернув увагу мандрівника на піраміди. З дорожніх нотаток Мартина Кабатника випливає, що він стояв на тому місці Каїрської цитаделі, звідки видно не тільки всі піраміди Гізи, але й гробниці Абусира, а також некрополі Саккара та Дахшура. Можливо, в той час краєвид був огорнений сіруватим полудневим серпанком, який здіймався над гарячими пісками пустелі, тому ці унікальні пам'ятки давньоєгипетської цивілізації чеський мандрівник і не побачив (Hnátěk R., 1964, s. 47).

В цитаделі Мартин Кабатник зустрів чимало слуг та чиновників, які сновигали туди-сюди. Щодо цього автор дорожніх нотаток зауважує, що в Каїрі існує кілька типів службовців, але він

⁹ Martina Kabátніка cesta... S. 22.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid. S. 22–23.

¹³ Ibid. S. 23.

¹⁴ Ibid. S. 24.

добре пам'ятає тільки три категорії таких людей. Першими, найвищими за статусом, чиновниками є євнухи, ті, які *«можуть судити та карати будь-кого, і не тільки простих людей, але й вельмож»*. Ці урядовці наближені до правителя, ходять із золотими тростинами, й кожного з них у місті супроводжує великий натовп слуг. Далі йдуть чиновники другого рангу, які мають розфарбовані тростини. Чиновники третього розряду, яких є кілька тисяч, мають найнижчий статус. Вони ходять по всьому Каїру з білими тростинами й *«нікому не прощають, коли хтось робить кривду чи шкодить іншому»*¹⁵.

Відтак М. Кабатник побував у місцевості, де проводилися різні показові виступи з фехтування, жонгливання, боротьби та кінних змагань. Це була важлива локація в середньовічному Каїрі з кінною зоною або іподромом, розташована на захід від стін цитаделі. Вона з'явилася близько 1300 року за наказом султана Мухаммеда як тренувальний майданчик для мамлюцької кінноти. Саме тут мамлюки, відомі своїм кінним мистецтвом, тренувалися у бойовій тактиці верхової їзди. Тут також часто влаштовувалися кінні перегони та змагання¹⁶. Кінне мистецтво мамлюків могло похвалитися різними акробатичними елементами під час верхової їзди, які були запозичені від вершників Центральної Азії (Kgoráčková A., 2015, s. 29).

У Каїрі неабияке враження на М. Кабатника справила турецька мечеть, яку він називає костелом. Мандрівник оглянув її ззовні та заглянув крізь відчинені двері всередину, бо йому як немусульманину входити туди було заборонено. Він описує мечеть як велику споруду, майстерно збудовану з чорного та білого мармуру й алебастру. Внутрішню частину храму також було облицьовано коштовним камінням різних кольорів¹⁷. На думку Л. Сторхової, це могла бути мечеть Азбака (Storchová L. (ed.), 2005, s. 244).

Слід відзначити, що емір Азбак був візирем султана Кайтбея (1468–1496) і на його честь звів у Каїрі величний палац, у якому побував і Мартин Кабатник. На жаль, мандрівник не згадує імені візира, якого називає «канцлером», проте дослідниця Л. Сторхова вважає, що йдеться саме про еміра Азбака та будівлю його резиденції, яка на сьогодні не збереглася (Storchová L. (ed.), 2005, s. 244). Під час зустрічі з М. Кабатником канцлер передав йому від султана та від себе супровідні листи. В дорожніх нотатках Мартина Кабатника повідомляється, що канцлер – дуже багата людина, а збудований ним палац є найдорожчим у Каїрі. Його вартість оцінюється в сто тисяч золотих монет. Будівлю цю зроблено з мармуру та алебастру різних кольорів, вона дуже простора і в ній багато кімнат. Мандрівник порівнює її розміри з маленьким містом. Усередині резиденції був навіть заповідник із різними тваринами, який Мартин Кабатник оглянув, але не описав. На той час це була єдина будівля в Каїрі, до якої трубами подавалася вода з Нілу й наповнювала резервуар¹⁸.

В Каїрі Мартина Кабатника, серед іншого, зацікавило також ювелірне ремесло. Побувавши одного дня в ювелірів, він повідомляє, що вони дуже багаті та вправні. Й усе, що людина забажає придбати для себе із золота, срібла, коштовного каміння чи чогось іншого, вона знайде в їхніх майстернях. І таких ювелірів у Каїрі багато, й вони компактно проживають в його окремій частині (*«мають своє власне місто»*), як євреї в Празі¹⁹. Крім ювелірів, як повідомляє М. Кабатник, в Каїрі багато ремісників, що займаються виготовленням якісної та вишуканої тканини, яку він називає *«колч»*. Мандрівник також наголошує, що загалом у місті є багато ремісників. Відповідно до своїх уподобань і вмінь, вони виготовляють товари якогось одного виду та населяють відповідні вулиці²⁰.

З кварталу ремісників-ювелірів Мартин Кабатник попрямував на вулицю, яку араби називають Базарною, або Ринковою, і де велася жвава торгівля. Це була вулиця Хан аль-Хуллілі.

¹⁵ Martina Kabátніка cesta... S. 24.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid. S. 25.

¹⁸ Ibid. S. 26.

¹⁹ Ibid. S. 27.

²⁰ Ibid. S. 31.

Тут його вразила неймовірна кількість люду. Вулиця була широкою, проте ми не знаємо, яку вона мала довжину, бо М. Кабатник стверджує, що йому не дозволили пройти її всю до кінця через натовпи люду та наближення сутінків. На ринку продавалося дуже багато різноманітних товарів, але мандрівник обурюється занадто високими цінами: він купив чотири буханці хліба, які були менші за празькі булочки, але дорожчі. найдешевшими речами на ринку виявилися фініки та цукор. До того ж, Мартинові Кабатникові здалося дуже дивним, що в Каїрі ринок і ярмарок працює щодня з ранку до сутінків, тоді як у Чехії лише в певні дні²¹.

У дорожніх нотатках М. Кабатника описано також оточення правителя та його військові підрозділи. Автор відзначає, що султан «неймовірно багатий на золото, срібло та різні коштовності», «дуже могутній володар», у якого численне придворне оточення. Він щедро платить своїм придворним та найманцям, тож вони також вельми багаті. З одним із таких найманців, який розмовляв також руською мовою, Мартин Кабатник познайомився й розпитав його про життя мамлюцької спільноти. Цей найманець походив з Валахії й у дитинстві його схопили турки та згодом продали в єгипетське рабство. Спочатку він доглядав мамлюцьких коней, а потім проходив військову підготовку. Після набуття бойових навичок султан подарував йому коня й обладунки, і його зарахували до армії²².

Автора дорожніх нотаток було поінформовано про те, що правляча верства в державі – це колишні невольники та раби, яких називають мамлюками, і що вони обирають правителя з-поміж себе, а не з якоїсь іншої суспільної верстви. Чеському мандрівникові здається, що армія султана добре оплачується. Він особисто провів деякий час серед найманців і переконався, що вони добре забезпечені. Султанові дозволялося мати при собі п'ятдесят тисяч таких вояків. Мінімальна ж кількість найманців при дворі султана могла налічувати тридцять тисяч. Решта війська служила потребам країни або брала участь у війнах. Султан також призначав своїх слуг чи найманців на відповідні управлінські посади. Автор дорожніх нотаток був здивований тим, що навіть урядовці (*rychtáři*) в Каїрі є слугами султана. В разі війни мамлюки отримували платню протягом чотирьох місяців, яка становила триста золотих. Якщо ж війні, зрештою, вдавалося запобігти або битви вигравали раніше цього терміну, то платня залишалася у вояків²³.

Командири були озброєні шаблями, які здебільшого виготовлялися з дуже дорогої та високоякісної дамаської сталі. Мандрівника вразив вигляд мамлюцького сотника-вершника в обладунках, у якого руків'я шаблі, піхви та булава, а в коня – вувило й стремена були позолочені. Якщо містом їде якийсь пан, що має статус вищий за сотника, то перед ним рухається п'ять чи шість отроків із золотими й булатними сокирами. А булат дуже чистий, бо він так блищить, що в нього можна дивитися, як у дзеркало, і він твердий, та ще й дуже гострий, так що ним ріжуть залізо. Для Мартина Кабатника це стало підтвердженням неймовірних багатств мамлюцьких вояків²⁴. При народженні в султана сина мамлюцькі воїни збиралися, щоб віддати шану його родині, яка мала їх прийняти та обдарувати²⁵.

Мамлюки, зазвичай, одягалися в білосніжне вбрання, яке виготовлялося з дуже тонкої шовкової тканини. Сорочки були досить довгі з коміром, що покривав усю шию, а спідниці – повністю розшиті. Їх оперізували на талії шовковим поясом. Мандрівник дивується з того, що мамлюки ходять босоніж або в капцях, а коли їдуть верхи, то знову ж таки без взуття. Тоді їхнє взуття часто знаходилося в слуг, які їх супроводжували. Якщо мамлюк йшов на війну або на битву, то брав мохерове взуття (мохёр – вовна ангорської кози або вироби з такої вовни)²⁶.

²¹ Martina Kabátніка cesta... S. 27–28.

²² Ibid. S. 28–29.

²³ Ibid. S. 29.

²⁴ Ibid. S. 29–30.

²⁵ Ibid. S. 30.

²⁶ Ibid.

Попри те, що мамлюцький султан, як наголошує Мартин Кабатник, дуже могутній володар, він не карає злодіїв та інших злочинців смертю. Спеціальні чиновники виявляють таких осіб, арештовують, а відтак ув'язнюють у вежах. Коли ж зловмисників там стає забагато, то їх шийсковують ланцюгами між собою, залишаючи руки вільними, й вони ходять по місту, жебракують, і нічого не мають, окрім того, що хтось подасть їм милостиню. Таких людей, стверджує М. Кабатник, у місті дуже багато: три тисячі чи навіть більше. Іноді вони лежать на вулицях, як собаки. Та, вважає мандрівник, їхнє життя навіть гірше, ніж у собак. Цих покараних лиходіїв можна побачити у великій кількості, закутими по троє, по п'ять, по десять, по двадцять і більше. Вони зазнають таких страшних мук із ланцюгами, що воліли б померти чи бути повішеними, ніж терпіти страждання та горе, і не очікують жодного полегшення, крім смерті²⁷.

З XIV по XVI ст. Каїр був напівзакритою територією, й іноземні купці та відвідувачі могли приїжджати сюди та продавати чи купувати товари, але лише за попереднім дозволом і протягом певного періоду. Купці могли вільно селитися та працювати в портових містах на узбережжі Середземного моря. Тому іноземцям дозволялося переміщатися в Каїрі лише пішки, а потім вони повинні були зупинятися у спеціально відведених будівлях, т. зв. ханах, які називалися також караван-сараями, що служили заїжджими дворами для купців та паломників, що прибували з Північної Африки, Аравії та всього Сходу або з Європи. Караван-сараї були великими багатопверховими будівлями прямокутного планування з внутрішнім двором та головною брамою, яка зачинялася на ніч. Окрім кімнат для проживання, тут були стайні, склади та місця для власної крамниці. Іноземці не мали права пересуватися вулицями міста вночі. Адміністратори ханів несли відповідальність перед чиновниками щодо правил дотримання встановлених заходів та сплату зборів за користування іншими приміщеннями закладу.

Як для християнських, так і для єврейських купців призначалася уповноважена особа, яка відповідала за офіційні відносини конкретної торговельної спільноти з тим чи іншим еміратом. Цей начальник, якого М. Кабатник називає старостою (*rychtářem*), обирався з-поміж підданих тих країн, що перебували у відносно дружніх відносинах з Єгиптом або Османською імперією. Така посада була дуже невдячною. Траплялися випадки, коли емір або сам султан з якоїсь причини не був задоволений станом справ у іноземній торговельній спільноті, і тоді її представника суворо карали (Kropáčková A., 2015, s. 27–28).

Більшість християнських купців, які вели торгівлю в Каїрі, були валахами. Вони розповіли М. Кабатникові, що в місті багато євреїв, а їхні крамарі дуже багаті. Араби ставляться до євреїв прихильніше, ніж до християн. У володаря перебуває на службі чимало єврейських писарів, особливо самарян. Крім того, Мартин Кабатник з'ясував, що в Каїрі представники кожної спільноти (місцеві мешканці та особи, які проживають у заїжджому дворі) повинні вдягатися у вбрання різного кольору та мати бирку. Самаряни носять одяг червоного кольору або мантії, євреї – жовтого, християни – синього. Араби вдягають убрання будь-якого кольору, бо мають владу, яка дає їм свободу. Однак араби, зазвичай, ходять у білому вбранні і якщо хочуть перевдягнутися, то ніхто не може їм цього заборонити, але вони перешкоджають усім іншим. Утім, коли християнин або представник іншої спільноти подорожує країною, то він вільний одягати все, що захоче. Та коли приходить до міста, то повинен притримуватися цього звичаю.

Значну увагу Мартин Кабатник приділяє соціальному становищу арабських жінок. Він стверджує, що араби тримають своїх жінок під дуже пильним контролем, не дозволяючи їм ходити містом. Мандрівник також відзначає, що якщо в християнських країнах жінки ходять на ринок купувати чи продавати, або до костела, або куди-інде, то там такого звичаю немає. Арабки моляться Богу вдома, де в них є також власні лазні, в яких вони миються. Якщо арабським жінкам необхідно придбати щось на ринку для хатніх потреб, то це роблять чоловіки. Саме чоловіки торгують на ринку, в крамницях або деінде. Зустріти арабських жінок чи турчанок, які ходять

²⁷ Martina Kabátníka cesta... S. 31.

містом, майже неможливо. Та якщо є якась особлива потреба, то жінка їде на ослі в супроводі двох чи трьох слуг, а обличчя її повністю закрите чистим чорним тафартом. Крізь нього вона може бачити всіх, а її лице не сміє споглядати ніхто²⁸.

Під час перебування в Каїрі Мартин Кабатник намагався з'ясувати, чи йдуть тут дощі. Йому відповіли, що дуже рідко. Він також запитав містян про зимову пору року, але вони про неї нічого не знали. Коли ж М. Кабатник став розповідати про те, що в нього вдома в цей час дуже холодно й річка замерзає так сильно, що по ній можна їздити возом, то ніхто йому не йняв віри. Всі сприймали його за божевільного²⁹. В Каїрі він уперше побачив тварину, яку місцеві жителі назвали д'явантом (*dyawant*). З опису М. Кабатника випливає, що це був жираф³⁰.

Крім того, М. Кабатник також був дуже здивований звичкою місцевого населення харчуватися публічно. Через брак дров та іншого палива їжу готували не в окремих домогосподарствах, а на численних громадських кухнях Каїра. Про те, як вони були облаштовані, довідуємося з подальшого опису М. Кабатника: *«На деяких кухнях смажать лише баранів, і нічого іншого»*. Іноді таку страву продають протягом трьох днів. Він також купив за один аспер порцію баранини, але мусив її викинути, бо вона здалася йому недосмаженою. Є також кухні, в яких варять баранину та рис для супу, що готується на цьому м'ясі, або годують зеленим горошком³¹. Раціон, який описує М. Кабатник, справді типовий для арабів. Мандрівник констатує, що араби також їдять смажену рибу, варять рисову кашу та додають до своїх страв різні прянощі.

Зрештою, слід зазначити, що в дорожніх нотатках Мартина Кабатника міститься й інформація про відомий мусульманський Байрам, пов'язаний з попереднім сорокаденним постом. Він стверджує, що араби *«не мають неділь (як вихідних днів – І. Л.) чи будь-яких інших свят протягом усього року, крім свята, яке вони називають Байрамом. І до цього свята вони постять чотири тижні, й протягом цих чотирьох тижнів вони нічого не їдять упродовж дня, а тільки з настанням ночі... На відміну від наших країн, у них немає усталеного раціону щодо їжі, яку можна споживати в той піст, тож вони харчуються так, як і тоді, коли не постять»*³².

Наприкінці березня 1492 р., після двадцятиденного перебування в Каїрі, Мартин Кабатник вирушив із караваном назад до Єрусалима. Звідти тим же шляхом, а саме – через Дамаск, Алеппо та Бурсу, помандрував до Константинополя, а в листопаді 1492 р. він та його попутники дісталися до Літомишля³³ (Blatný R., 1993, s. 104).

На початку 90-х років XV ст. спільнота Общини чеських братів у Літомишлі організувала паломництво своїх представників у східні країни з метою віднайдення християнської Церкви, що дотримується постулатів первісної апостольської віри. Серед уповноважених Общиною чотирьох братів був і Мартин Кабатник, якому випала місія вирушити до Єрусалима. Ні він, ні його побратими не виявили нічого з того, задля чого наважилися на далеку подорож. Однак Мартин Кабатник вирішив продовжити мандрівку, й наприкінці лютого 1492 р. подався з Єрусалима до Єгипту та дістався до Каїра, який був столицею Султанату мамлюків. На той час це державне утворення було на піку свого розквіту, а Каїр належав до багатих і густозаселених міст Сходу. У дорожніх нотатках, які М. Кабатник надиктував нотареві Адамові Бакаларжу незадовго до своєї смерті, міститься докладний опис Каїра та життя містян. Зокрема, охарактеризовано соціальну структуру населення, організацію управління й культурні надбання Єгипту за панування династії мамлюків. Загалом, сюжети, пов'язані з перебуванням Мартина Кабатника в Каїрі, становлять дві п'ятих частини записок. Така пильна увага М. Кабатника до Єгипту, ймовірно, була обумовлена тим, що його земляки майже не мали можливості відвідувати цей далекий регіон.

²⁸ Martina Kabátніка cesta... S. 34.

²⁹ Ibid. S. 32.

³⁰ Ibid. S. 35.

³¹ Ibid. S. 33.

³² Ibid. S. 35.

³³ Ibid. S. 35–36.

Очевидно, Мартин Кабатник був першим чехом, який здійснив мандрівку до Єгипту та задокументував своє перебування в цій країні. В перспективі доцільним буде аналіз подорожей на Близький Схід знаних представників чеської шляхти доби Раннього нового часу.

Список літератури

- Дрбал А., 1998. Кабатник (Kabátník) Мартін. В: *Чехи в Галичині: Біографічний довідник*. Львів. 46.
- Bažant V., 2024. Svátek J. *Středověké cestopisy v Českých zemích*. Praha.
- Blatný R., 1993. Cesta Martina Kabátníka z Čech do Jeruzaléma. *Nový Orient*. Ročník 48. Číslo 4. 103–104.
- Borovička M., 2020. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada: Cestovatelství*. Praha – Litomyš.
- Garcin J.-C., 2008. The regime of the Circassian Mamlūks. *The Cambridge History of Egypt*. Vol. 1. Islamic Egypt, 640 – 1517. Edited by Carl F. Petry. Cambridge Histories Online. Cambridge University Press. 290–317. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://epdf.pub/the-cambridge-history-of-egypt-vol-1-islamic-egypt-640-1517.html> (02. 02. 2026).
- Hnátek E., 1964. Romantické představy o egyptských pyramidách. *Nový Orient*. Ročník 19. Číslo 2. 46–51.
- Kabátník M., 2019. *Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egypta v. 1491–1492*. Ed. Miloslava Vajdlová. Litomyšl, Praha.
- Kropáčková A. 2015. Čechura J. Egypt očima cestovatelů ze zemí Koruny české v pozdním středověku. *Technická Univerzita v Liberci*. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://dspace.tul.cz/handle/15240/14978> (02. 02. 2026).
- Kunský J., 1961. *Čeští cestovatelé I*. Praha.
- Lašek F., 1945. *Litomyšl v dějinách a výtvarném umění*. Litomyšl.
- Nahodil O., 1952. Místo a význam cestopisu Martina Kabátníka v dějinách české etnografie. *Český lid*. Ročník 39. Číslo 7–8. S. 152–164; Číslo 9–10. 202–211.
- Řezníková L., 2024. *Historiam videre: Zrak, svědectví a zkušenost v dějepisectví Jednoty bratrské (1600–1660)*. Praha.
- Storchová L. (ed.), 2005. *Mezi houfy lotrův se pustiti... České cestopisy o Egyptě 15–17 století*. Praha.
- Vašíčková M., 2020. Martin Kabátník. Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egypta r. 1491–1492. *E*forum [online]*. 1. 4. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.ipsl.cz/index.php?id=1694&menu=e-forum&sub=e-forum&str=text.php> (02. 02. 2026).
- Vykoupil L., 2000. *Slovník českých dějin*. Druhé, přepracované vydání. Brno.

Ihor Likhtei

EGYPTIAN REMINISCENCES OF THE CZECH TOWNSMAN MARTIN KABATNIK (1492)

The article highlights the prerequisites, course and consequences of the journey of the Czech townsman Martin Kabatnik to Egypt and, based on the analysis of his travel notes, characterizes the life of the population of the Mamluk Sultanate capital – the city of Cairo. It is noted that M. Kabatnik was in Egypt for twenty days in the spring of 1492, and soon after returning to his homeland, he dictated to the local scribe Adam Bakalarzh everything he saw there personally or heard from local residents, and after the traveler's death, he published these records. The article emphasizes that Martin Kabatnik's travel notes cover a wide range of life in the Mamluk Sultanate, which the traveler describes without prejudice and which he often compares with the realities in the Czech Kingdom. His description of the customs and way of life of Egyptian Arabs is extremely valuable. Also noteworthy is M. Kabatnik's study of the issue of coexistence of religious communities, primarily Christians and Hebrews (Jews), under the rule of Islam. For the first time in Ukrainian historiography, the study analyzes the material of Martin Kabatnik's travel notes regarding his stay in Cairo. Based on the source, a detailed description of the city at that time and the life of its inhabitants is traced, an overview of the social structure of the population and the organization of political administration in Egypt is made, and the significant cultural achievements of the region during the reign of the Mamluk dynasty are emphasized. Some customs of the Muslim community caused Martin Kabatnik's sincere surprise or complete rejection. Among other things, he observed that the Mamluks treated Jews more favorably than Christians. The article asserts the opinion that the published essay by Martin Kabatnik is, without a doubt, an interesting and informative material for studying the history of the Mamluk Sultanate of the late 15th century and the history of the medieval East in general.

Key words: Arabs, Jews, Cairo, Muslims, medieval East, Mamluk Sultanate, Czechia.

References

- Drbal A., 1998. Kabatnik (Kabátník) Martin [Kabatnik (Kabátník) Martin]. In: *Chexy v Halychyni: Biohrafichnyj dovidnyk*. Lviv. 46. (In Ukrainian).
- Bažant V., 2024. Svátek J. *Sřředověké cestopisy v Českých zemích* [Medieval travelogues in the Bohemian Lands]. Praha. (In Czech).
- Blatný R., 1993. Cesta Martina Kabátníka z Čech do Jerusaléma [Martin Kabatník's journey from Bohemia to Jerusalem]. *Nový Orient*. Ročník 48. Číslo. 4. 103–104. (In Czech).
- Borovička M., 2020. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada: Cestovatelství* [Great History of the Lands of the Czech Crown. Thematic Series: Travel]. Praha – Litomyš. (In Czech).
- Garcin J.-C., 2008. The regime of the Circassian Mamlūks. *The Cambridge History of Egypt. Vol. 1. Islamic Egypt, 640 – 1517*. Edited by Carl F. Petry. Cambridge Histories Online. Cambridge University Press. 290–317. [Online]: Available from: <https://epdf.pub/the-cambridge-history-of-egypt-vol-1-islamic-egypt-640-1517.html> [Accessed: 02. 02.2026]. (In English).
- Hnátek E., 1964. Romantické představy o egyptských pyramidách [Romantic ideas about the Egyptian pyramids]. *Nový Orient*. Ročník 19. Číslo. 2. 46–51. (In Czech).
- Kabátník M., 2019. *Cesta z Čech do Jerusaléma a Egypta v. 1491–1492 [Journey from Bohemia to Jerusalem and Egypt, 1491–1492]*. Ed. Miloslava Vajdlová. Litomyšl, Praha. (in Czech).
- Kropáčková A., 2015. Čechura J. *Egypt očima cestovatelů ze zemí Koruny české v pozdním středověku* [Egypt through the eyes of travelers from the lands of the Bohemian Crown in the late Middle Ages]. Technická Univerzita v Liberci. [Online]: Available from: <https://dspace.tul.cz/handle/15240/14978> [Accessed: 02. 02. 2026]. (In Czech).
- Kunský J., 1961. *Čeští cestovatelé I* [Czech travelers I]. Praha. (in Czech).
- Lašek F., 1945. Litomyšl v dějinách a výtvarném umění [Litomyšl in history and fine arts]. Litomyšl. (In Czech).
- Nahodil O., 1952. Místo a význam cestopisu Martina Kabátníka v dějinách české etnografie [The place and significance of Martin Kabátník's travelogue in the history of Czech ethnography]. *Český lid*. Ročník 39. Číslo. 7–8. S. 152–164; Číslo. 9–10. S. 202–211. (In Czech).
- Řezníková L., 2024. Historiam videre: Zrak, svědectví a zkušenost v dějepisectví Jednoty bratrské (1600 – 1660) [Historiam videre: Vision, testimony and experience in the historiography of the Unity of Brethren (1600 – 1660)]. Praha. (In Czech).
- Storchová L. (ed.), 2005. *Mezi houfy loťrův se pustiti... České cestopisy o Egyptě 15–17 století*. [Let yourself be carried away by the hordes of thieves... Czech travelogues about Egypt, 15th – 17th centuries]. Praha. (In Czech).
- Vašíčková M., 2020. Martin Kabátník. Cesta z Čech do Jerusaléma a Egypta r. 1491–1492 [Martin Kabátník. Journey from Bohemia to Jerusalem and Egypt, 1491–1492]. *E*forum [online]*. 1. 4. [Online]: Available from: <http://www.ipsl.cz/index.php?id=1694&menu=e-forum&sub=e-forum&str=text.php> [Accessed: 02. 02. 2026]. (In Czech).
- Vykoupil L., 2000. *Slovník českých dějin* [Dictionary of Czech History]. Brno. (In Czech).

Дата першого надходження статті до видання: 15.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.05.2026